

בכשרות התרופות - הלכה למעשה

שאל סילם

1. מבוא

בפרשת ראה¹: לא תאכלו כל נבלה לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכר לנכרי כי עם קדוש אתה לה' אלהיך לא תבשל גדי בחלב אמם: ובגמרא עבודה זרה²: כל הראויה לגר קרויה נבלה, שאין ראויה לגר, אינה קרויה נבלה. והיינו שאיסור פגום אינו אסור מן התורה. אלא שלרוב הפוסקים³, מדרבנן, אסור לאכול איסור פגום כשהוא עומד בפני עצמו ולא נתערב; ולדעת כ"ק הרבי הצמח צדק⁴, האיסור הוא משום אחשויה.

2. דין חולה שיש בו סכנה

כותב הרמב"ם⁵: מי שחלה ונטה למות, ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה, עושין לו. ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה, חוץ מעבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים. ועי' בשו"ע⁶ ובשו"ע אדמו"ר⁷, שה"מ גם בחשש סכנה, וז"ל אדמו"ר הזקן: אם יש שם חשש סכנה, מותר לישראל לעשות החמץ משלו לרפואה, והוא שיהיה הרפואה ידוע על פי מומחה

¹ פרשת ראה, דברים יד, כא.

² ע"ז סז, ב.

³ כ"פ המנחת כהן ח"א פ"ט, והפמ"ג סי' קג במשב"ז סק"א ובש"ד סק"ד הסכים לדבריו, ועוד פוסקים רבים; ושלא כשיטת הפר"ח סי' קג סק"א לפיו אין בזה איסור, פרט לאיסור בל תשקצו (ודעת החכ"א כלל נד דין א', והערך השלחן קג, ג, כדעת הפר"ח).

⁴ צמח צדק - פסקי דינים, ריש סי' קג. וכך משמע מדברי הרמב"ם שכתב, בהלכות מאכלות אסורות פי"ד הי"א, ש"אכל אוכל האסור אחר שהסריח והבאיש ובטל מאוכל אדם, הרי זה פטור". וכך מפורש ברא"ש פסחים פ"ב סי' א' לגבי חמץ פגום, משום אחשויה.

⁵ רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ו.

⁶ שלחן ערוך יו"ד סי' קנה ס"א ורמ"א שם ס"ג.

⁷ שלחן ערוך אדמו"ר תסו, ה.

כמו שנתבאר ביורה דעה סימן קנה⁸, ע"כ. וכל זה: אפילו באיסור בעין, ולא רק באיסור פגום⁹, ופשוט.

3. דין חולה שאין בו סכנה¹⁰

א. איסור שנלקח שלא בדרך הנאתו

עבור חולה שאב"ס, מותר רק "איסור" שנלקח **שלא בדרך הנאתו**, כגון רפואה **שאינה הנאה לחרך** (פרט לכלאי הכרם ולבשר בחלב, שאסורים לו אפילו שלא כדרך הנאתו), כמבואר להלן:

ז"ל הרמב"ם שם¹¹: במה דברים אמורים שאין מתרפאין בשאר איסורין אלא במקום סכנה? בזמן שהן דרך הנאתו, כמו שמאכילים את החולה¹² שקצים ורמשים, או **חמץ בפסח**, או שמאכילים אותו ביום הכפורים. אבל **שלא דרך הנאתו**, כגון שעושין לו רטיה או מלוגמה מחמץ או מערלה¹³, או שמשקין אותו דברים שיש בהן **מר מעורב עם אסורי מאכל**, שהרי אין בהם הנאה לחרך, הרי זה מותר, ואפילו **שלא במקום סכנה**, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב, שהם אסורין אפילו **שלא דרך הנאתו**¹⁴, לפיכך אין מתרפאין בהן אפילו שלא דרך הנאתו, אלא במקום סכנה.

⁸ עי' בדרכי תשובה סימן קנה ס"ק ל', שכתב על דברי השו"ע שם ש"צריכים שתהא הרפואה ידועה": עי' בפרמ"ג או"ח סי' שכ"ח בא"א ס"ק א' שהקשה ע"ז, הא ספק נפשות להקל, ולא בעינן שיהי' הרפואה ידועה, עיין שם. איברא כי גם הט"ז לעיל סי' פ"ד ס"ק כ"ד הביא כן בשם המהרש"ל בתשו' על נכפה, שהוא כמכה בחלל הגוף, דמותר להאכילו שרץ העוף אם הרפואה בדוקה, ואם לאו, אסור, עיין שם. ועי' בס' שמות בארץ (למהר"מ נ' חביב) בתוס' יו"ה כ' ביומא דף פ"ג ע"ד רש"י שם שהעיר כן דאמאי לא שרי אלא כשיודעין שהרפואה בדיקה, והלא ספק נפשות היא. והעלה כן לדינא להתיר בכה"ג, אפילו אם אין הרפואה ידיעה, אך כ' דבזה יש חילוק בין אם הרפואה היא בהסכמת הדעת או שהוא דרך סגולה. דהיכא שאין הרפואה בהסכמת הדעת, רק בדרך סגולה, אם לא ניסו ולא נודע שהרפואה היא בדיקה, אסור, ואם ניסו וידיעה שהרפואה היא בדיקה, אפי' אין טעם לרפואתה ואין הרפואה בהסכמת הדעת, אפי' מותר לאכלי. אבל אם הרפואה היא בהסכמת הדעת, אפי' אם אין ידיעה ולא ניסו, אפי' מותר. וע"כ ס"ל לת"ק במתניתין שם דמי שנשכו כלב שוטה, דאסור ליתן לו מחצר הכבד משום שאין הרפואה זו בהסכמת הדעת אלא דרך סגולה, ולא ניסו אם היא רפואה בדיקה עיין שם. ועי' בס' מנחת שי על קיצור כללי הוראה סדר ג' אות ל"ב מ"ש בזה, ומ"ש בדברי הפרמ"ג שם, ובדברי הרב מהר"מ נ' חביב בתוס' יו"ה כ' שם. ועי' בשו"ת שמש צדקה חיו"ד סי' כ"ט בדברי הרב השואל ובתשו' של הגאון המחבר שם מה שפלפלו בזה ובמ"ש בזה לדינא. ועי' בס' זר זהב על האו"ה כלל נ"ט ס"ק ט"ז מ"ש בזה וסיים בדברי האו"ה דלא סמכין על כל הדיוט הבא ואומר שיתנו לחולי זה רפואה זו מאיסור זה כי ראה לאחד שהיה לו חולי זה ונתרפא ע"י רפואה, כדרךן של ההדיוטים שאומרים כן תמיד, ולא סמכין עליהו, וע"ז קאמר הרמ"א: אם לא שתהא הרפואה ידועה, היינו שנודע ומפורסם לרבים שדבר איסור זה מרפא, והרופאים ג"כ נותנין רפואה זו לחולי כזה, כמו חלב סוסיא שמפורסם בזמנינו למחלת הרזין ... ועי' בס' פתח הדבור חלק ב' סי' ר"כ אות ב' ובס' שדי חמד חלק אסיפת דינים במערכת יו"ה כ' סי' ג' אות כ"ד באריכות:

⁹ עי' רמב"ם הלכות יסודי התורה פ"ה ה"ח.

¹⁰ כגון חולה שנפל למשכב, עי' באריכות בשו"ע או"ח סי' שכ"ח.

¹¹ שם שם ה"ח.

¹² במקום סכנה.

¹³ שהם איסורי הנאה.

¹⁴ עי' לעיל דברי הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פ"ד ה"י והי"א.

וכ"פ מרן בשו"ע יו"ד¹⁵: בשאר איסורים מתרפאים במקום סכנה, אפי' דרך הנאתו. ושלם במקום סכנה: כדרך הנאתו, אסור, **שלא כדרך הנאתו, מותר**; חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב¹⁶ שאסורים אפילו שלא כדרך הנאתו, אלא במקום סכנה.

וכתב ע"ז הרמ"א¹⁷: מותר לשרוף שרץ או שאר דבר איסור ולאכלו לרפואה, אפילו חולה שאין בו סכנה, חוץ מעצי עבודת כוכבים (ארוך כלל ל"ב).

✎ **יוצא שמה שאכילת איסור פגום אסורה מדרבנן** (משום אחשביה, כפי שראינו לעיל) **הוא רק בבן אדם בריא, אך בחולה, לא גזרו על דבר פגום.**

על פי זה יש לחלק בין תרופות שנלקחות שלא כדרך אכילה, כגון כדורים וקפסולות לבליעה שאין להם ציפוי מתוק - שודאי מותרים לחולה; לבין תרופות שנלקחות דרך אכילה, כסירופים מתוקים וכדורי מציצה¹⁸, עליהן נרחיב את הדיון להלן. עפ"ז יש להתיר צריכת אנטיביוטיקות בסירופ, שבד"כ בעלות טעם פגום, וכן שמן דגים הנאכל חי ושלא כדרך הנאתו¹⁹; לחולה שאין בו סכנה.

יש לציין ג"כ את דברי בעל שבט הלוי²⁰, שכתב שההיתר הנ"ל, לדינא, אבל אם יש באפשרות לבחור בין ב' תרופות שבאחת אין תערובת אסורה, מצוה להדר אחריה.

ראוי לציין את מחלוקת הפוסקים²¹ לגבי **בליעה**, אם עצם הבליעה נחשבת ל"שלא כדרך הנאה", ותמיד מותרת לחולה שאב"ס²², או שמא "שלא כדרך הנאה" המותר הוא רק אם המאכל עצמו הוא שלא כדרך הנאה²³, והיינו שהוא פגום, או שהוא כחלב חי שלא נאכל כר, או כג'לטין שנאכל רק בתערובת.

ב. תרופה טעימה שלא ידוע אם מכילה איסור

כאשר התרופה טעימה ואין בה חותמת כשרות יתכן שחומרי הטעם הופקו מחומרים אסורים, והרי כמעט בלתי אפשרי לצרכן לבדוק את הענין. במקרה זה, מקילים מכמה סיבות: (1) **ברוב רובם** של התרופות, חומרי הטעם מופקים מחומרים כשרים²⁴, (2) בכל תרופה שאיננו יודעים מה היא מכילה, ישנו **ספק ספיקא** האם מעורב בה איסור, ואם כן ישנו ספק אם האיסור בטל ברוב, ופסק הרמ"א²⁵ כתרומת הדשן²⁶ שניתן להקל בס"ס גם כאשר ניתן

¹⁵ שו"ע יו"ד סי' קנ"ה ס"ג.

¹⁶ כי הרי בשר בחלב נאסר גם שלא כדרך הנאתו. אך עי' פסקי הוראה סי' קנג עמ' רנג בשולי הגליון, שאם המרכיבים פגומים, יש מקום להקל אף בזה.

¹⁷ רמ"א שם.

¹⁸ עי' פסקי הוראה סי' קג עמ' רנב.

¹⁹ עי' שו"ת דברי חיים ח"ב יו"ד סי' נב.

²⁰ שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קלה.

²¹ עי' בין השאר שו"ת שבט הלוי שם.

²² דעת התורת חיים.

²³ שיטת המשנה למלך והנ"ב קמא יו"ד סי' לה.

²⁴ עי' פניני הלכה כשרות ח"ב עמ' 394 הערה 8, (ב).

²⁵ רמ"א יו"ד סי' קי ס"ט.

²⁶ תרומת הדשן פסקים וכתבים סוף סי' מז.

לברר את המציאות; ק"ו שכך הלכה כשהדבר קשה. 3) בכלל בספק איסור דרבנן, מתיר בשו"ת בצל החכמה²⁷ אכילתו/שתייתו, לחולה שאין בו סכנה.

4. דין בריא

כפי שראינו, איסור פגום אסור לבן-אדם בריא.

- איסור פגום מעורב בהיתר

אם איסור זה **מעורב בהיתר**, התערובת מותרת, כפי שפוסק השו"ע²⁸: **כל דבר שטעמו פגום, אינו אסור תערובתו**. ואפילו אין טעמו פגום מחמת עצמו, שבפני עצמו הוא מוטעם ומשובח, אלא שפוגם תערובתו, מותר. הגה: מיהו דברים החשובים כבריה או כיוצא בה, אם אינן פגומים בעצמן אף על פי שפוגמין התבשיל, אינן בטלים אפילו באלף (וכן כתב הארוך כלל ל"ב).

ועי' בדרכי תשובה²⁹, שכתב: **תערובתו**. היינו אפי' אם האיסור הוא רוב, אף על פי שהוא בעין, מ"מ כל שנמחה, לא גזרו להפסיד היתר המועט. ט"ז ומ"כ³⁰ ופר"ח ומ"ז³¹ שם. ומבואר מדבריהם דכל שלא נמחה, ואפשר ללקטו ולהסירו מתוך התערובות אפי' נפגם לגמרי אסור לאכלו עד שילקטנו ויסירו מתוך הקדירה. [וכ"ז בנפגם לגמרי אבל בנפגם רק במקצת נשתנה דינו ויתבאר בסעי' שאחר זה]. אך יש אחרונים³² המתירים את התערובות רק אם ההיתר מרובה על האיסור.

- איסור מעורב כדרך הכנת התערובת

יש לציין כי לדעת הרשב"א, אין שייך דין ביטול באיסור כשהוא מרכיב עיקרי במאכל, וז"ל³³: כל הדברים הנעשין על ידיהם שרגילין לתת לתוכן שום דבר איסור, אין אותו דבר האסור מתבטל במיעוטו להתירו. אך יש לציין כי הפתחי תשובה³⁴ הביא בשם הנו"ב דעות החולקות על דעת הרשב"א, וכך מסיקים הנו"ב והפתחי תשובה למעשה.

²⁷ שו"ת בצל החכמה ח"ד סי' קעד ס"י.

²⁸ שלחן ערוך יו"ד קג, א.

²⁹ דרכי תשובה סימן קג ס"ק ו.

³⁰ מנחת כהן ח"א פ"ט.

³¹ פרי מגדים במשבצות זהב קיג, א, ובשפ"ד קיג, ב.

³² יד יהודה יו"ד קג.

³³ שו"ת הרשב"א ח"ג סי' ריד, הובאו דבריו בב"י יו"ד סי' קלד (במקביל לסעי' י"ב ו"ג בשו"ע).

³⁴ פתחי תשובה סי' קל סק"ח, וז"ל: ועיין בב"י שמביא בשם (הרשב"א בתשובה) שכל דבר שעיקרו כך לא בטיל כו', ע"ש, ובמג"א סימן תמ"ב סק"ה. ועיין בתשובת נו"ב סימן הנ"ל שהביא דעת גדולי הראשונים דלית להו הך סברא. וכתב דיש לסמוך להקל, מאחר דאפילו להרשב"א, אין זה רק מדרבנן עיין שם.

- היתר איסור פגום שנלקח לרפואה

מעבר להיתרים הנ"ל משום תערובת כו', יש לציין שרבו הפוסקים לפיהם איסור פגום איננו אסור כשנלקח לרפואה, כי לדעת האוסרים איסור פגום משום אחשויה, י"ל שאין אחשויה בדבר שנלקח לרפואה; ולדעת האוסרים איסור פגום משום דהיתר פגום בדיעבד ולא לכתחילה, י"ל דכאן, שאוכל שלא כדי ליהנות, שרי³⁵.

- איסור שטעמו אינו פגום, לבן אדם בריא

כאן יהיה קשה מאוד להתיר את התרופה לבן אדם בריא, ויצטרך לחזור אחר תרופה עם הכשר טוב. כך הוא לגבי סירופים, כדורי מציצה ועוד.

- ויטמינים הניתנים ע"פ הוראת רופא, שאי לקיחתם עלולה להביא לידי חולי

ויטמינים הניתנים ע"פ הוראת רופא, שאי לקיחתם עלולה להביא לידי חולי, כגון ברזל הניתן לאשה בהריון וכד' - בזה ההיתר ברור, ומתייחסים לדין מי שצריך את התרופה, כדין חולה.

- כדורי שינה; משככי כאבים

גם כאן מתייחסים לאדם הצריך את הכדור, כאל אדם חולה³⁶, לגבי שאלת לקיחת הכדור, מצד הלכות הכשרות.

³⁵ ע"פ פסקי הוראה סי' קג עמ' רנג.

³⁶ עי' שו"ת שבט הלוי ח"ז סי' קלה שדי"י מהש"ך שאדם שיש לו מיחוש כחולה שאין בו סכנה מצד היתר תרופה שלא כדרך הנאה.